

— *Kutatás, tanulmány* —Grimm Vince, a Pesti Sakk-kör első elnöke
– új kutatási eredményekKazimir Edit – Négyesi György
(negyesigy@gmail.com)

A német nyelvű forrásokat Kazimir Edit fordította.

Köszönetet mondunk Kolpaszky Zsuzsanna bécsi kutatási segítségéért.

Cikkünkben kísérletet teszünk több mint tíz éves kutatásunk összefoglalására, Grimm Vince életpályája első szakaszának felvázolására. Sikerült kiegészíteni, pontosítani, forrásadatokkal ellátni és a lehetőség határáig összesíteni eddig ismert életrajzeit. Többet tudunk származásáról, családjáról, polgári egzisztenciáját megalapozó üzleti vállalkozásainak részleteiről, kő- és bankjegynyomdászai tevékenységéről, ezek eseménytörténetéről, hazai és nemzetközi kapcsolati hálójáról, a Pesti Sakk-kör megalakulásában és a levelezési sakkmérkőzés során játszott szerepéről, 1848–49-es tevékenységeiről, szabadkőműves kötődéséről, menekülése részleteiről, renegáttá válásának körülményeiről, törökországi időszakának mozzanatairól (Sumla, Vidin, Aleppo, Konstantinápoly), hazatéréséről és élete alkonyáról.

Grimm Vince 1801. március 15-én született Bécsben. Keresztneve több változatban, különböző helyesírással tűnik fel a korabeli forrásokban: Vince, Vincze, Vincent, Vincenz, illetve születési anyakönyvi bejegyzése¹ szerint: Vincentius Ignatius Leopoldus Grimm.

Édesapja, idősb Vinzenz Grimm a csehországi Napagedlből származott. Jómódú bécsi nagykereskedőként tartották számon. Egész Európára kiterjedő üzleti kapcsolatokkal rendelkezett, a korabeli osztrák sajtó tudomása szerint oroszországiakkal is. A bécsi hivatali körökkel szintén jó viszonyban volt. Az ő pesti bizományosa volt a magyar történészek által is számon tartott Hermann Breisach. Édesanyja, Josepha Wolff maga is kereskedőcsalád leszármazottja. A házasságból a bécsi anyakönyvi források szerint 8 élő utód: 6 lány és 2 fiú származott, Vince a második gyermek volt.

Grimm Vince (1801–1872). Kép forrása: Wikipédia²

¹ <https://data.matricula-online.eu/en/oesterreich/wien/01-st-stephan/01-103/?pg=94> (2022. okt. 10.)

² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Vincent_%28Vincenz%2C_Vince%29_Grimm.jpg (2022. okt. 10.)

Feltételezzük, hogy gondos nevelésben részesítették, megfelelően tanították, ám egyelőre nem találtuk nyomát annak, hogy bármilyen képzésben részesült volna. Annak ellenére, hogy hagyományos értelemben vett iskolai végzettséget nem említenek a források, a Grimmet személyesen ismerő kortársak leírásaiból német anyanyelven mellett angol, francia, magyar, olasz és török nyelven beszélő, rendkívül művelt, olvasott, tájékozott, jó szakember, ügyes, talpraesett kereskedő alakja rajzolódik ki. Későbbi pályafutásában fontos szerepet betöltő testvérei közül meg kell említsük Leopoldina nővérét (*1800. február 23.), Paulina húgát (*1806. június 27.) és Gustav Viktor öccsét (*1815. december 19).

Grimm 1823-ban települt át Magyarországra. Négy évig házitanító volt Forgách gróf szolgálatában (nem tudjuk hol és azt sem, hogy a család melyik ágáról van szó), később szintén 4 évig a Bácsér Canal- und Schiffahrts Gesellschaft (*Bács Csatorna- és Hajózási Társaság*) aktuáriusa, azaz írnoka. Özvegy édesanyja 1829-ben követte, 1831-es pesti letelepedése után nőtlen fia is az ő háztartásában élt.

Nehéz felsorolni, hogy Grimm, ez a reneszánsz ember mi mindennel foglalkozott élete folyamán. A magyar, német és angol nyelvű életrajzokban (például a Wikipédián) a következőket találjuk: műáros – ma talán műkereskedőnek mondanánk –, litográfus/könyvnyomdász, rajzoló, karikaturista, illusztrátor, festő, rézmetsző, nyomda-tulajdonos, kottakiadó, térképész, sakkozó, a Párizs–Pest 1842–45-ös levelezési sakkmérkőzésre alakult Pesti Sakk-kör elnöke, a „magyar állami bankjegynyomda” litográfiai osztályának vezetője, író, 1849 után magyar emigráns török szolgálatban ezredesi ranggal.

1831. április 17-én kérelmezte a Helytartótanácsnál első pesti üzleti vállalkozásának engedélyezését. Réz-, kőmetszet- és kottakiadót, illetve kereskedést vásárolt, azt fejlesztette tovább. Üzleti kapcsolatait Bécsre is kiterjesztette. 1832-től kölcsönzéssel is foglalkozott, de alapvetően kottakiadásra és -kereskedésre szakosodott. A 30-as években a pesti zeneszerető és -értő közönség számára szerzett be zenei újdonságokat (kottát, hangszert) főként Bécsből. Ugyanakkor a boltjában rendszeresen helyt adott különféle rendezvényeknek is, mindkét nem számára. Ezek az alkalmak fontos társasági eseményekké nőttek ki magukat. A programokat zene, hangverseny, nyelvi és irodalmi vetélkedők és egyéb produkciók is színesítették, magyarázatot nyújtva Grimm híresen jó társasági kapcsolatainak eredetére.

Népdalokat, magyar szerzeményeket is megjelentetett. Vásárokon is jelen volt. 1833-ban a mai Váci utca és Deák Ferenc utca sarkára költöztette a boltot. 1834-ben Frankfurtból vásárolt nyomdagép behozatalára és üzembe helyezésére kért engedélyt. A Nemzeti Casino Évkönyve már 1835-ben az üzleti élet jelesei, a kaszinó részesei között tüntette fel Grimm Vincze szép műárust kereskedők, táblabírók, helytartótanácsi szenátorok társaságában. Ezekhez a férfiakhoz a hivatalos, illetve üzleti kapcsolatot meghaladó személyes jó barátság fűzte. Széchenyi István naplójának 1835-ös kötetében említette, hogy Crescence társaságában felkereste Grimm üzletét.

Egy 1835-ben kelt hivatalos nyilatkozatból tudjuk, hogy Grimm háztartásában ekkor édesanyjával és két nőtestvérével élt (Leopoldina, Paulina). Inast, vagy talán tanítványt is tartott. Hozzáértése, igényessége, tetszetős munkái tehát jó hírnevet, ezzel járó jövedelmet, jó megélhetést szereztek számára. Boltja ekkor már a Dorottya utcában volt megtalálható, képgyűjteményét a Helytartótanácsnál is nyilvántartották. Ebben az időszakban alakulhatott ki Grimm bizalmas kapcsolata a Dorottya utca szomszéd házában, a Wurm házban ügyvédi irodát fenntartó Kossuth Lajossal. Kettejük viszonya azonban korántsem volt konfliktusmentes, mint ez később látható.

Grimm üzleti kapcsolatai nem korlátozódtak Pestre, jelentős forgalmat bonyolított Európa jelesebb központjaival (London, Párizs, Milánó, Frankfurt). Egyre több önálló albumot adott ki. A gondosan megtervezett ajánlásokból következtethetünk a célközönségre, illetve az egyre épülő kapcsolati háló kiterjedtségére: pl. Széchenyi engedélyét bírva, neki ajánlotta a *Magyarországban található legjelesebb lovak képei* című albumot. Trefort Ágostonnal, Serényi László gróffal és Lukács Móriccral 1839-ben megalakította a Pesti Műegyletet, az első képzőművészeti szakintézményt.

Hirdetési közleményeiből tudjuk, hogy az általa folyamatosan forgalmazott művek listáján számos oktatásra, iskolai és egyéb gyermekképzésre alkalmas kiadvány volt. A magyar nyelvű tankönyvek mellett német, szlovák és szerb nyelvű munkákat is kiadott. Leopoldina húga 1840 áprilisában leányiskola és nevelőintézet alapítását hirdette, kapcsolattartóként „testvérem Grimm Vincze szépműárost”, a Pesten ekkor már ismert közembert nevezte meg.

A nagy volumenű kiadói fejlődés 1841-ben megtorpant, csődeljárás indult ellene. A Pesti Műegylet ügyében kifejtett fáradozásai és a csődeljárás között ok-okozati összefüggést lehet feltételezni. A Műegylet pénztárnokaként Grimmnek Kossuth megrovását kellett elviselnie a pénzkezelés pontatlansága miatt, ám az utólagos elszámoltatás egyértelműen kiderítette, hogy ez nem állta meg a helyét. Ezt látszik alátámasztani Barabás Miklós naplója és Szvoboda Gabriella történeti munkája is. Grimmnek volt köszönhető, hogy *„a májusban bezárt bécsi kiállításról a teljes müncheni anyagot fővárosunkba szállították. Ennek révén a centralistáknak az a célja is megvalósult, hogy a magyar kultúra egyik ága nemzetközi kontextusban szerepelhessen a hazai közönség előtt. Képzőművészetünk intézményesen kezdett bekapcsolódni a közép-európai szellemi vérkeringésbe [...] Grimm Vincének példás buzgóságáért és költséggel járó iparkodásáért – mivel neki köszönhető a kiállítás váratlan sikere és az alapszabály szerint neki járó tiszteletdíjakról lemondott – egy képet ajándékoztak.”* A *Honművész* lap 1839-ben egyébként megemlítette, hogy Grimm kilépett a Pest-budai Hangászegyletből. Úgy gondoljuk, nehezen győzhette a Műegylet körüli sok munkát.

A *Világ* napilap 1842. május 28-i száma közölte, hogy egy év után a csődeljárás „barátságos megegyezéssel” zárult. Ez anyagi mentőövet jelentett, amelyet lényegében a Műegylet körül csoportosuló erők biztosítottak Grimmnek. Csak így volt lehetséges, hogy 1842-ben berendezhette újabb vállalkozását: egy nyomdát, litográfiai intézetet a Königgasse 136-ban, a mai Király utcában. (A Dorottya utcai bolt továbbra is üzemelt, kínálata pl. válogatott hangszerekkel bővült.)

1843-tól volt engedélye kottakészítésre. Az új nyomda februárban már tánczenekottát is kínált, kényes ízlésű, válogatott közönség számára. Ennek bevételeivel jótékony adakozás ügyét kívánta segíteni, a Vakok Intézete számára gyűjtött. Kiadványainak sorában felbukkant a komponista, a későbbi stabil üzletfél, a személyes „jó ismerős” Johann Jannotzky von Adlerstein, akinek később kétes szerep jut majd Grimmék 1848–49-es megítélésében. (1849-et követően Jannotzky jelentéseket közölt a két Grimm testvér, Vincenz és Gustav állítólagos „viselt dolgairól”. Az azonban nem bizonyosodott be, hogy pusztán az ő információi alapján ítélték volna halálra Grimm Vincét „*in effigie*”.)

Jannotzky Prágából származott, Pesten letelepedve zenetanárként, majd újságíróskodással kereste kenyerét. Grimm 1843-tól korrekt üzleti kapcsolatot tartott fenn vele, 1845-ben kérésére bizonyítványt is állított ki neki, amelyben nagy tudású, lelkiismeretes emberként, ügyes pedagógusként jellemezte. Jannotzky egyébként 1848-ban ellenforradalmi tevékenysége miatt megjárta a börtönt is.

A Pest–Párizs levelezési sakkmérkőzés 1842–45 között folyt. A franciák legyőzésével fényes diadalt aratva megalapozta a magyarok iránti korabeli nemzetközi szimpátiát és a Pesther Schachverein, azaz az első Pesti Sakk-kör megalapításával egyszer s mindenkorra ismertté tette Grimm Vince nevét, annak első elnökeként. A kör a Dorottya utcában, a Wurm-udvarban működött. Itt volt a pesti postaállomás is, amelynek címét megadta a párizsi ellenfélnek az újonnan alakult egyesület vezetősége.

A Pesti Sakk-körnek helyet adó Wurm-udvar³ a 21. században. Jobbra a Dorottya utca

Ugyanebben a házban volt Johann Friedrich Walzel nyomdász Grimm Vince kereskedéséhez és kiadójához hasonló profilú vállalkozása is. Walzel unokája 1936-ban azt állította, hogy az akkor már 15 éve Pesten élő, magyar állampolgárságú nagyapja itt vált Kossuth bizalmas emberévé, és lett a tervezett állami bankjegynyomda ügyeibe bevont bizalmas személy. Ugyanígy Grimm Vince is, mint a későbbi állami nyomda litográfiai osztályának vezetője. A Kossuth által kitűzött célt, a bankjegynyomda könyvnyomdászati és litográfiai teljesítményét Landerer, Heckenast, Grimm és Walzel együttes szakértelme és gépparkja tette megvalósíthatóvá.

1843 októberében Grimm pályamunkájával bronzérmert szerzett az Iparműkiállításon. Bevilaqua Borsody Béla szerint: „E kiállítást Kossuth kezdeményezésére tervezte a Magyar Védegylet, mely az akkori osztrák és cseh iparral szemben a gyermekkorát élő magyar ipart kívánta fejleszteni.” Novemberben tulajdonost váltott a Dorottya utcai műkereskedés, Grimm idejének java részét a nyomdára, a kiadásra fordíthatta. Másodszor is kiadta Jannotycck von Adlerstein magyar zeneelmélet-tanát, majd Anton Günther neves pesti rézmetszővel együtt magyar családok címereinek nyomtatásába fogott.

³ Mai neve: Dorottya-palota. Kép forrása: https://prusi.blog.hu/2014/08/25/a_ropnant_nagy_haz_vilaghiru_sakkozoi (2022. okt. 24.) – Az itt hivatkozott faninfo.hu a kép letöltésekor átalakítás alatt volt.

1845-ben hatósági eljárás indult ellene, mert cenzori engedély nélkül nyomtatott dokumentumokat a védegyelet emberei számára. (Mint a visszaemlékezéséből kiderül, Kossuth hosszas nyomásának engedve sértett törvényt.) Kőnyomó készleteit a hivatal készült lepecsételni, de addigra Grimm a nyomdáját annak minden berendezésével együtt eladta a visszavásárlás fenntartásával – lévén a hitelezők is személyes jó ismerősei voltak. Utóbbiak a nyomdát haszonbérletbe Walzel nyomdásznak adták. Ettől kezdve Grimm hivatalosan Walzel üzletvezetőjeként dolgozott tovább.

Kossuth állami bankjegynyomda-tervének fontos állomása lehetett, hogy 1845 augusztusában Landerer és Heckenast Londonba utaztak, nyomdájukat célszerű eszközökkel felszerelendő. 1846 júniusában egy angol lapban említették Grimm londoni üzleti látogatását és sakkjátszmáját. Többedmagával járta Európát magán- és üzleti célból, látszólag passzióinak élve, de a későbbi fejleményeket nézve feltételezhetjük, hogy az üzleti érdek felülírta az egyebeket. Míg Grimm 1846–47-ben folyamatosan sakkozott Európában, az üzleti ügyeket Pesten öccse, a szintén kereskedő, ám inkább adminisztratív irodai munkát végző Gusztáv vitte.

Grimm Vince 1848 elején rajzolta a *Kard és czoft*⁴ című, a nevének nem mindennapi hírnevet szerző gúnyrajzot. A képen az István (Stefan) nádor felé induló király kezében egy „Szabadság” feliratú okirat látható, amelyet átadni készül a nádornak. A rajzon olvasható párbeszéd e két méltóság, valamint a híveik között zajlik. Ferdinánd oldalán a királyt e lépéstől mindenáron visszahúzni kész konzervatív politikai erők tömörülnek, akik uralkodójukat akár a hajánál fogva is visszatartanák, míg a garanciát vállalni kész nádor körül a szabadságot „Most vagy soha!” felkiáltással követelő magyarok csoportosulnak.

A címben és a látványban rejlő gúny feszültségét a két kulcsfogalom teremti meg: a „der Zoff” („czoff”) veszekedést, zúrt, viszályt jelent, míg az alakra igen hasonló „der Zopf” jelentése hajfonat.

⁴ Forrás: Magyar Nemzeti Digitális Archívum, https://mandadb.hu/tetel/36614/Kard_es_czoff (2022. szept. 20.)

1848 márciusától Grimm az események sűrűjébe került. Egy június eleji tudósítás szerint nyomdájának új tulajdonosa, A. F. Walzel nyomdapapír, illetve bankjegynyomdai eszközök beszerzése ügyében Bécsbe utazott, magyar bankjegyek nyomtatásának előkészítésére. Valószínűleg azonban ezt a beszerzési utat Grimm bonyolította, akit azzal is megbíztak, hogy állapodjon meg a legmegfelelőbb vésnökkel „*a magyar pénzjegy készítéséhez szükséges [...] fejkép mintájának vésése iránt*”. Erre a célra augusztusban a pénzügyminisztérium 1000 pengőforintot utalványozott neki.

Ugyanebben az időben folytak a pesti szabadkőműves páholy alapításának előkészületei, amelyek – a „gondos” konspirációt követően – ekkorra már viszonylag széles sajtóvisszhangot kaptak. Ehhez kapcsolódik Grimm irodalmi tevékenységének sarkalatos darabja, egy kevésbé ismert tanköltemény megírása is: *Theorie der nützlichen Künste*.

1849 februárjában a pénzügyminisztérium újabb megbízással a diósgyőri papírgyárba küldte, hogy szerződést kössön papír szállítására. Ugyancsak ebben az évben jelent meg Grimm másik tankölteménye, a *Jellachichiade*. E mű hatásáról és jelentőségéről, ha röviden is, de beszámolt mind az osztrák, mind a magyar szakirodalom. Üzenete egy egész nemzedéknek szólt, értette belőle ki-ki a magáét: Jannotyck és más hasonló közvetítők révén a hatalomba visszakerülő Habsburgok éppúgy, mint a hazai közvélemény – bár a vers nem vált széles körben ismertté.

Grimm Vince, habár nem tartozott a politikacsinálók legbelsőbb körébe, szigorúan bizalmas megbízásoknak tett eleget, mint amilyen például a fent említett bécsi út is. 1848–49-es politikai szerepvállalása miatt sem volt más választása, neki is menekülnie kellett. Vele tartott Gusztáv is.

A menekülők útja a határ felé vezetett: Debrecen, Nagyvárad, Arad, Lugos, Karánsebes, Orsova, Mehádia. Augusztus 23-án Házmán Ferenc, Lórodi Ede, Szemere Bertalan és Grimm Orsovánál elásták a koronát, hogy elrejtsek. Az esetről Grimm 19 oldalas német nyelvű összefoglalásban adott hiteles információt. A dokumentum lappang, Bevilaqua Borsody Béla azonban még olvasta. Megszületésének oka véleményünk szerint nem annyira a magát előtérbe helyezni ritkán akaró Grimm életrajzírói ambíciója, mint inkább az a szándéka lehetett, hogy e történelmi esemény szemtanújaként, fontos részletek tudójaként, a helyszíni vázlat megalkotójaként segítsen tisztázni a történeteket. Az eseményben részt vevő többi szereplőtől eltérően az ő neve soha nem merült fel az ügy potenciális elárulójának vélt személyek között.

1849 szeptemberében egyes lapok a két Grimm testvér halálhírét költötték azt állítva, hogy Karánsebesnél megölték őket. Pár nappal később helyreigazítást közöltek. Ezt követően vált el a két testvér útja: Gusztáv Mehádia felé menet már beteg volt, nem tarthatott bátyjával, 1851-ben pedig elhunyt tüdősorvadásban.

A Törökországhoz tartozó Sumlából (a mai bulgáriai Sumen) Vince nem Kossuthal, hanem Bimmel tartott. Renegát lett belőle, Schneider Antal törzsorvos és Balogh Viktor társaságában február 24-én indult Aleppó felé. Kossuth még február 12-én menlevelet állított ki neki – a bankjegyintézet egykori igazgatójának –, amely szerint bankigazgató (Bankinspektor) volt. Ennek a későbbiek szempontjából lényeges szerepe lesz: a befogadó török fél ugyanis hivatalosan csak katonát és orvost kívánt a seregébe besorozni, Grimm azonban sosem volt katona. A *Pressburger Zeitung* 1850 márciusában megírta, hogy Grimm „*Vidinbe való érkezésekor a pasa elé vezettette magát. Mivel sem orvos, sem katona nem volt a pasától nemleges választ kapott [...] Grimm, a kitűnő rajzoló, papírt és ceruzát vett elő a belső zsebéből, és elkezdte rajzolni a helyiséget, a faburkolatú famennyezetet, a faliszekrények ódon faragványait, a perzsaszőnyegeket és kerevettakarókat, a csibuktartót, a falra akasztott fegyvereket, a falállványt a Korán könyvével, a vörös váncosokat és a szultán kézjegyét,*

ami fekete keretben függött a falon. A ceruzarajz olyan jól sikerült, a szultán kézjegye annyira élethű lett, hogy a pasa az örömtől a reménykedő renegát nyakába ugrott és azon nyomban kinevezte a tüzérség őrnagyának. Grimmet most Musztafának hívják...”

Március végén egy lapban megjelentek az aleppói transzport tagjainak nevei és megerősítették, hogy erős őrizetben indultak Sumlából Várnába. Későbbi júniusi hír szerint pedig Grimm török katonai szolgálatban állva a porta megbízásából üzleti úton járt Londonban nyomdagépeket vásárolni. Ha igazat adhatunk ennek az egyetlen lapban megjelent hírnek (*Grazer Zeitung, Abendblatt*, 1850. június 13., 133. sz.), akkor Grimm vélhetően hivatalos megbízottként Londonban nagyjából ugyanazt teszi, amit Landererek tettek a bankjegy-nyomda felállítására előtti időkben. Ez, és a Grimm törökországi életével kapcsolatos összes további kijelentés azonban a helyi kutatási lehetőségek megközelíthetlensége miatt egyelőre csak feltételezés. Még mindig nem tudjuk, milyen minőségben, hol és hogyan állt a török hadsereg szolgálatában. Több egymásnak ellentmondó, meg nem erősített állítás is olvasható a hivatalos forrásokban. A sajtóhírek egy látszólag „békés emigráns” életét láttatták egy messzi, egzotikus országban: a híres sakkozó állatszélidítéssel foglalkozik, Musztafa vagy Ferhad nevet vett fel, Aleppóban egy romos épületben lakik stb.

Grimm sorsának alakulásáról a közvélemény Magyarországon és külföldön egyaránt viszonylag hamar hírt kapott. Ennek magyarázata az volt, hogy ő maga széleskörű levelezésbe fogva informálta a barátait, ismerőseit, elsőik között a nemzetközi sakkélet híveit. A hazai olvasóközönséget Bem haláláig névtelen tudósításokban folyamatosan értesítette az ottani eseményekről a *Pesti Napló* politikai lapban. (Fent említett vidini rajza itt jelent meg. Ennek alapján feltételezzük, hogy a többi hasonló, aláíratlan közlemény is tőle származik.) A levelezés másik fontos célpontja a *Leipziger Illustrierte Zeitung* szerkesztősége volt, itt számolt be az aleppói lázadás leveréséről (1850), és ide küldte el képes beszámolóit is.

1851. január elején meghalt Bem. Síremléke tervét – Mehmed pasa hadügyminiszteri támogatását is megnyerve – Grimmre bízta, aki a szervezők kérésére fehér márvány emlékművet tervezett, az alapzat készült csak sárga márványból. Fiala János honvéd ezredes emlékirataiból tudjuk, hogy Bem egyik állandó kedvelt sakkpartnere Grimm volt, akit a tábornok állítólag majd’ minden alkalommal legyőzött.

A hónap végén a *Leipziger Illustrierte Zeitung* közölte Grimm saját kezű vázlatait, rajzait. Márciusban derült ki egy újságcikkből, hogy nem hagyhatta el Aleppót, pedig névre szóló meghívást kapott Londonba nemzetközi sakktalálkozóra – legújabb nevén, mint Murad ezredes. Ismeretes az a fennmaradt levél, melyben a találkoztól lemondta. Júliusban egy londoni lap jelentette meg sakktalálkozását. 1852-ben arról tudósítottak a lapok, hogy Grimm csatlakozott a 19. századi matematikusoknak és műkedvelőknek ahhoz a népes csoportjához, amely a kör négyesítésének problémáját kívánta megoldani. Egy jóval későbbi, 1876-os visszaemlékezés szerint 1865-ben Mustapha bey néven őrnagyi rangban a török törzskarnál teljesített szolgálatot, amikor az írás szerzője meglátogatta Konstantinápolyban.

Grimm a hatvanas évek második felétől komolyan fáradozott azon, hogy végleges hazatérését előkészítse. Ennek jegyében 1865-ben járt is Magyarországon. Kísérletet tett arra, hogy korábban Treichlinger Józsefnek átengedett üzletét visszaszerezze, ám ez nem sikerült. Biztos anyagi háttér nélkül nem kockáztathatott, vissza kellett térnie Isztambulba, nehogy idegenben kiérdemelt járadékai is veszélybe kerüljenek. Andrassy Gyula 1867-es hivatali leveléből tudható, hogy Grimmet a török tábornoki törzskola tanáraként nyugalmazták. Ekkor még Konstantinápolyban tartózkodott. Maga kérte Andrassy segítségét, hogy külföldi szolgálati éveikért járó nyugdíjának vagy végkielégítésének ügyében a portánál eljárjon, egyéb kintlévőségeinek visszaszerzésében

segítsen, valamint lehetővé tegye, hogy szolgálton kívüli oszmán tisztként visszatérhessen Magyarországra. Grimm megbízottjának a török fél 833 piaszternyi nyugellátást és 10 909 piaszternyi behajtott követelést fizetett ki. Nem tudjuk ki képviselte, ahogy azt sem, Grimm mikor és hogyan utazott haza. Mindössze annyi bizonyos, hogy 1868. november végén már Pesten volt. Mint egyedüli Pesten élő családtagja, Paulina húga fogadta a nyugdíjas katonatisztként hazatérő fivérét.

1869 januárjában Grimmet a Pesti Sakk-kör tiszteletbeli elnökévé választották, az ezt követő években csendes visszavonultságban élt Pesten. Ahogy a *Fővárosi Lapok* írta (1872. január 19.): „*hófehér hajával, bajuszával s fején a török fezzel föltűnő alak volt. A vendéglőkben többnyire könyvvel jelent meg; csöndesen költé el szerény ebédjét vagy vacsoráját, azután senkivel sem törődve folyton olvasott.*” 1869-ben a Dob utcában, 1870-ben a Nagymező utcában, 70 éves korában bekövetkezett halálakor 1872. január 16-án a Király utcában lakott. Bátyját túlélve, az egyetlen örökösnek számító Schommerné született Grimm Paulina intézkedett temetéséről, hagyatéka sorsáról. Húga összességében 5222 forint 91 krajcár örökséghez jutott.

Grimm halálhíre európai esemény volt, sajtóvisszhangja bel- és külföldön újra ráirányította a figyelmet. Az újságok megemlékezéseiből egyértelműen kiderül, hogy Grimmet a korabeli közvélemény továbbra is számon tartotta: említik mint hajdani pesti műáros, az első Kossuth-bankók rajzolója, a Törökországba menekült és iszlám vallásra áttért emigráns, a forradalom szereplője, a magyar koronázási jelvények elásásában segédkező közszereplő és jeles sakkozó, aki harmadmagával diadalt aratott a Párizsi Sakk-kör felett.

Felhasznált források:

Könyvek

Ács Tivadar: *A száműzöttek. Fiala János honvédezredes emlékiratai*. Budapest, 1943.

Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altofen für das Jahr 1873

Barcza Gedeon szerk.: *Magyar Sakktörténet I. kötet*. Sport Kiadó, Budapest, 1975.

Gemeinnütziger Kalender für alle Staende Ungars zugleich Adressenbuch für die k. Freistaedte Ofen und Pest, auf das Gemein 1842–1845

Grimm Vince: *Jellachichiade*. Heldengedicht in vier Gesängen. Basil Kozma, Pesth, 1849.

Grimm Vince: *Theorie der nützlichen Künste*. Lehrgedicht vom Verfasser der Jellachichiade. Gebr. V. Landerer und Heckenast, Pesth, 1849.

Handels-und Gewerbs-Kalender 1848

Iparczimtár 1846

Képviselőházi Napló 1935

Kosáry Domokos: *A Görgey-kérdés története*. Budapest: Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, 1936.

Kövér György: *A Pesti City öröksége. Banktörténeti tanulmányok*. Várostörténeti tanulmányok 12. Budapest, 2012.

Magyar Kereskedelmi Almanach 1845

Mályuszné Császár Edit vál. és bev.: *Megbíráltak és bírálók*. A cenzúra hivatal aktáiból (1780–1867). Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.

Nagy Zoltán: *A magyar litográfia története a XIX. században*. Budapest, 1934.

Nagy Zsuzsa: *Petőfi illusztrációk. A Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve, 1952.*, 156. o.

A Nemzeti Casino évkönyve 1842, 1843

Österreich in Geschichte und Literatur 1987

Papp-Váry Árpád: *Magyarország története térképeken*. Kossuth Kiadó – Cartographia, Budapest, 2002.

Pataky Dénes: Az 1848-as szabadságharc grafikai ábrázolásai. *A Magyar Nemzeti Galéria közleményei III.* Budapest, 1961., 179. o.

Pesther Stadt u. Landbothe für das Königreich Ungarn 1835 (Pesth)

Saur Allgemeines Künstler-Lexikon. Die Bilden den Künstler aller Zeiten und Völker. Band 62 Greyerz - Grondoli. K. G. Saur, München–Leipzig 2009.

Isoz Kálmán: A Pest-budai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei. *Tanulmányok Budapest múltjából III.*, 1934

Szilágyi Sándor: *A forradalom férfiai. 1848/49-ből*. Heckenast, Pest, 1850.

Szvoboda Dománszky Gabriella: *A Pesti Műegylet megalakulása, első kiállítása*. Budapest, 1980.

Napilapok évfolyamai

Der Adler 1840 – *Agramer Zeitung* 1844 – *Der bayrische Landbote* 1850 – *Bells Life in London* 1847 – *Budapesti Hírlap, Budapesti Közlöny* 1872, 1873 – *Deutsche Allgemeine Zeitung* 1849, 1850 – *Életképek* 1844 – *Fővárosi Lapok* 1872 – *Fremdenblatt* 1850, 1851, 1852 – *Grazer Zeitung* 1851 – *Hírnök* 1837, 1840 – *Honderű* 1843, 1844, 1850 – *Honművész* 1835, 1838, 1839 – *Der Humorist* 1844, 1850, 1851, 1858 – *The Illustrated London News* 1846, 1851 – *Innsbrucker Zeitung* 1848, 1852 – *Jelenkor* 1833, 1840 – *Journal des Österreichischen Lloyd* 1849 – *Königlichprivilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen* 1849 – *Kronstaedter Zeitung* 1848 – *Leipziger Illustrierte Zeitung* 1851, 1876 – *Mnemosyne / Beiblatt zur Neuen Würzburger Zeitung* 1848 – *Morgenröthe* 1848 – *Die neue Zeit. Olmützer pol. Zeitung* 1872 – *Ost-Deutsche Post* 1854 – *Der Öst. Zuschauer. Zeitschrift für Kunst, Wissenschaft und geist. Leben* 1850 – *Pester Lloyd* 1936 – *Pesther Tageblatt* 1839, 1842 – *Pester Zeitung* 1848 – *Pesti Divatlap* 1845 – *Pesti Hírlap* 1842, 1843, 1844 – *Pesti Napló* 1852 – *Pressburger Zeitung* 1850 – *Rajzolatok* 1836 – *Regélő Divatlap* 1844 – *Salzburger Constitutionelle Zeitung* 1850 – *Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode* 1843 – *Társalkodó* 1839 – *Der Ungar* 1848 – *Volkszeitung* 1848 – *Vasárnapi Újság* 1868, 1872 – *Das Vaterland* 1872 – *Világ* 1842, 1843 – *Wiener Allgemeine Musik-Zeitung* 1847 – *Wiener Zeitung* 1848 – *Wiener Theaterzeitung* 1833

Folyóiratok

Budapest 2009 – *Deutsche Schachzeitung* 1876 – *Hetilap* 1845 – Bevilaqua Borsody Béla: Grimm Vince. Adatok a magyar litográfia történetéhez. *Nyomda- és Rokonipar* 1926. július 15. és 1926. augusztus 01. – *Századok* 1994 – *Turul* 1898 – *Új Idők* 1934

Levéltári dokumentumok

Budapest Főváros Levéltárának anyagai. Pl.: az 1831-es kérelem a Helytartótanácsához az első üzleti vállalkozás tárgyában, a csődeljárás iratai 1841.

MTA Kézirattárának anyagai. Pl.: Barabás Miklós naplója, Kossuth Lajos kiadatlan levelezése, Széchenyi István naplója.

